

Українське письменство.

(17 *октяб*ря 1905—17 *октяб*ря 1907).

Висока хвиля народнього руху в жовтні 1905 року навіки останеться памятною в історії українського письменства. Вона зробила те, що це придушене до останньої міри й мало не загнане в домовину письменство одібрало нарешті змогу ворухнутись і вийти з вузеньких манівців на ширшу стежку. Таємний наказ 1876 р. з де-якими пізнішими „новеллами“ обкрутив наше слово таким тісним сповивачем, що й повернутись було ніяк і нігде; усе, що виходило по-за межі красного письменства, вже наперед було засужене на смерть, та і в тій вузенькій сфері здебільшого пропадали всі визначніші твори, зазначені печаттю справжнього таланта. Ніщо не змогло побороти цієї політики старого ладу, ніякі за-

ходи проти його не помагали. Навіть під час загальної полегкості—„весни“ р. р. 1904—1905, на передодню маніфеста 17 жовтня, українське письменство одібрало грізне momento mori: „несвоевременность“ скасування заборон для нашого слова голосно засвідчено з вищих сфер іще в серпні 1905 року... „Пускайся, куме, на дно і не трать сили“—немов показала нам тоді бюрократія.

Але настало 17 жовтня й—одразу були воскресли прибиті надії. Цей день здався був на першій порі Рубиконом і для українського письменства; поворот до старого ладу, до мертвого спокою на кладовищі видавався неможливим. І справді, не вважаючи на всі ті жахливі події, що бурєю пронеслися після 17 жовтня, зараз таки залунали й перші статі українською мовою,—спершу в російських часописах („Кіевскіе Отклики“, „Кіевское Слово“, „Югъ“ та ин.), але надія була, що незабаром повстане таки й рідна преса на підставі обіцянок знаменитого маніфесту. Надія та не справдилась і спроба з лубенським „Хліборобом“ виразно показала, що покладати якісь реальні надії на загальні обіцянки маніфеста дуже небезпечно, що юридично старі пута так само міцно сковують наше слово.

Тимчасові правила про пресу з 24 листопада 1905 р. перші зняли ті пута й юридично дали українській мові ті самі „права“, що й усім иншим. Але тільки юридично, бо реакція, що тим часом охнула і прийшла до пам'яті, вишукувала знов способів, коли не повернути зовсім старий лад, то хоч обмежити і звести до мінімуму придбання визвольного руху. Чіпляючись до дрібниць, вигадуючи всякі причини, місцева адміністрація не пускала в світ української преси („Громадське Слово“, „Нове Життя“ в Києві) і тим гальмувала справу відродження українського письменства.

Але можна було загальмувати, та не сила була зовсім припинити нове діло й українська преса на прикінці 1905 р. й на початку 1906 таки пробилась на світ. В грудні 1905 р. в Полтаві вийшов перший номер „Рідного Краю“, в Києві—„Громадської Думки“. Далі повстали інші видання: „Шершень“, „Нова Громада“, „Боротьба“ (у Києві), „Вільна Україна“ (в Петербурзі), „Рідна Справа“ (в Одесі), „Запоріжжя“ та „Добра порада“ (в Катеринославі) і т. и. і т. и. Не вважаючи на те, що політична реакція вже досить позначилась тоді була, українське громадянство після довгого сну прокидалось до життя з великими надіями; мало не кожне місто, де мався гурток свідомих національно людей, захожувалось коло власного органу, розпочинаючи справу жваво, бадьоро і... після одної-другої спроби, напорючись на цілу низку всяких рожнів, здебільшого видання падало, щоб більше не встати. Клімат нашої сторони занадто тяжким показався для такої неміцної ще рослини, як українська преса. Мало не всі її органи були з породи ефемерид, яких віку часто був один тільки день, а потім наступала передчасна, нагла смерть. З десятків періодичних видань, що почали були виходити за цей час, лишилися одиниці (1 щоденний часопис, 2 місячника, 3 тижневика), та й ті ледве тягнуться через численні перепони та інші невимовні труднощі.

Оглядаючись на пройдений за два роки шлях і ставлячи питання: „О поле, поле, хто тебе усіяв мертвими костями“—ми повинні були б росплатати цілий клубок причин, що тому сприяли. Тут будуть і загальні і політично-громадські обставини, і брак у нас сил літературних і матеріальних, і слабкість національної свідомості в масах, і недосвідченість робітників пера і наше взагалі дрібненьке та вузеньке гурткове життя, і навіть забобони серед ширших кругів громадянства проти української преси. Все це звязалося в такий складний вузол, який росплатати за такий короткий час, видма річ, не під силу було б і багатшому на сили й засоби письменству, а розрубати—взагалі не можна. Українській молодій пресі помалу, ступінь по ступневі, доводиться йти вперед, росплатуючи той заплутаний вузол наших обставин і здобуваючи, мовляв, „св бою“ кожному нову позицію, виробляючи публіку та й самій виробляючись і гартуючись у цьому процесі життя—боротьби. Народившись під час важкої переступної доби, наша преса мусить трохи перехворіти, поки досить сили набереться на дальшу працю.

На жаль, не великі здобутки можемо ми зазначити і взагалі в нашому письменстві за останні два роки. Inter arma silent musae—це загальний закон і він позначився й у нас на літературній продукції. Видавання книжок поступило далеко менше, ніж можна було б сподіватись за нових обставин. Політична боротьба, процес гуртовання під політичними прапорами відтягав наші невеличкі сили від культурної роботи і їх не вистарчало, щоб розвинути більшу діяльність на полі письменства. І тут так само всі надії доводиться покладати на будущину, на народження та зріст нових сил в процесі життя—боротьби за своє національне існування...

Але хоч і які малі ті здобутки, а все ж, рівняючи до попереднього часу, їх нехтувати не випадає, і з розвитком загальної свідомості вони мусять побільшитися. Як-не-як, а зерно посіяно, і хоч би воно ще й не проступило наверх, але там, в ріллі, воно пускає коріння, приймається й набирається сили

на те, щоб зрости й дати колісь урожай. Рубикон справді таки лишився поза нами: поворот до старого, „без'язичного“ становища, неможливий. Значить, лишається один шлях—шлях тернистий, шлях важкої боротьби, але все-таки до кращої долі...

Сергій Єфремов.

З газет та журналів.

* * В числі 396 „Товарища“ уміщено докінчення вже зазначеної нами статі „Польскій вопрое въ его современномъ положеніи“. В цій частині статі д. Водовозов розбирає питання про часткове виправлення виборчого закону 3-го іюня та про шкільне питання в Польщі. Щодо першого питання, на думку д. Водовозова,

„всякий демократ, що визнає рівність національностей, не може не протестувати проти цієї міри, й державна дума на нашу думку повинна цей протест висловити“.

Але питання автор ставить ширше, в звязок з домаганням трудової групи в Думі вселюдного й рівного виборчого права з безпосереднім та таємним голосуванням. Коли б цей проект пройшов, „не було б потреби в частковому виправленню закону що до королівства Польського: одним заходом було б виправлено й соціально-політичну несправедливість що до московців, й національно-політичну несправедливість що до поляків. Коли наш проект не перейде, а це неминучо—трудова група, разом з усіма лівими, буде домагатися поновлення закону 11 декабрия. Вони будуть домагатися, звичайно, щоб він уживався скрізь по всій Росії“.

Коли ж раніше, ніж здійсниться оця реформа, поляки внесуть проект часткової зміни виборчого права, тоді,

„як що буде ясно, що цей проект не може пошкодити здійсненню ширших та важчіших проєктів в цій самій області виборчого права, ліві, на мою думку, не матимуть ніяких підстав, щоб не підтримати поляків; навпаки, саме цим вони наочно доведуть, що вони зовсім не підтримують ніяких національних привілеїв“.

Шкільне питання в Польщі поставив д. Водовозов на широкий і цілком правильний ґрунт.

„Ми всі—сказав він—глибоко поважаємо національну культуру взагалі, чи буде то національна культура московців, українців, литовців або якого иншого племені, що претендує на самостійне національне існування, а, значить, і національну культуру Польщі, з окрема, ми зовсім не бажаємо давити.“

Немає сумніву, що школа повинна бути тільки національною; коли цього немає, властиво й ніякої школи немає.

Школа повинна бути в руках того народу, діти якого в ній вчать; вона являється одним з найважливіших проявів національної культури“.

Виходячи з таких основних думок і висновок робить д. Водовозов правильний.

„Таким чином, каже він, російській державній думі властиво нема чого робити з шкільною справою в Королівстві Польському, не вона повинна її реформувати. Вона повинна подбати тільки про те, щоб шкільну справу в Королівстві Польському було передано до рук польського народу. Инакше кажучи, для того, щоб правильно поставити шкільну справу в Королівстві Польському, воно повинно мати автономію; це й повинно бути що до цього головним завданням думи“.

* * В „Новомъ Времени“ уміщено статю якоїсь д. Смирнової під заголовком „Русскіе патриоты въ Солянномъ Городѣ“. Не будемо наводити всі інсинуації та брехні цієї „добродійки“. Наведемо тільки одно місце, де вона пропонує цілковите одділення Польщі од Росії.

„Що до автономії, то коли Польща так уперто домагається розводу з нами, то чому ж би нам і не розвестись. Це може краще, ніж продовжати наші семейові сварки. Коли не можна жити разом, можна роз'їхатись. Та тільки розвід повинен бути повний, без усяких дальших обовязків й з того й з другого боку, а не те, що під видом автономії пропонують кадети.“

Автономна Польща, котра заведе собі свій власний сейм, своїх міністрів, своє військо для парадів та для задоволення національного самолюбства, але буде все ж захищатись російською армією та флотом і ввозити без цла свій крам до Росії, буде скидатись на розведену жінку, що вимагає од чоловіка щорічного утримання“.

Ці рядки показують тільки те, як мало знає д. Смирнова ту справу, про яку вона береться паякати. Ну, звідкіль, наприклад, узяла вона, що при автономії Польща не матиме ніяких обовязків до російської держави? Хіба що з власної голови.

Далі пише авторка:

„Чи не краще поставити питання ширше й дати Польщі більше, ніж вона бажає—зробити її не автономною, а чужоземною державою. Перенести границю та таможню й дати їй повну волю, поклавши край всяким сваркам родинним“.

Таким чином, можемо тепер спитатися в „Нового Времени“, хто ж руйнує „єдність“ російської держави, чи инородці всякі, а чи може „письменниця“, подібні до Смирнової.

* * Те ж саме „Новое Время“ в числі 11343 містить дурничку Вергуна, відомого москвофіла, в якій він нападається на „руську пресу разом з Спб. телеграфним агентством“ за те, що вони галицьких українців звуть „русинами“, а не „русскими“. Він доводить, що